

Dezbateri: modificări la Legea învățământului

De ce fel de doctorat are nevoie Republica Moldova?

Motive pentru a ne pune această întrebare au servit lansarea unor noi proiecte de acte legislative care vizează procesul de studii doctorale și îndeosebi aprobarea în prima lectură, de către Parlament, a modificărilor la Legea învățământului. Nu e cazul să discutăm actualitatea acestora, mai ales ținând seama că Republica Moldova este parte a procesului Bologna încă din anul 2005, ceea ce presupune schimbări majore inclusiv în legislația din domeniu. Nu dorim să analizăm nici măcar oportunitatea unor modificări într-un act normativ din anul 1995, deși ar fi mult mai logic mai întâi o discutare și aprobare a strategiei educației, lansată recent, după care să fie adoptată o lege nouă sau un cod, care ar transpune obiectivele strategice în mecanisme legislative. Concomitent, ar fi necesară actualizarea Codului cu privire la știință și inovare în baza Strategiei, propusă recent de Academia de Științe, și în corelație cu proiectele legislației educaționale. În contextul examinării și aprobării concomitente a cadrului legislativ în sistemele de educație și cercetare, menționăm că în această vară în Franța a fost lansată reforma educației universitare și cercetării în baza unei legi integrate a învățământului superior și a științei.

Dar întrucât mecanismul modificării Legii învățământului a fost pornit, în acest articol vom încerca să analizăm completările propuse în domeniul doctoratului și să expunem o viziune în corelație cu evoluția acestui segment al educației și cercetării în Europa și bunele tradiții de la noi. În contextul dat, un filozof spunea că tradiția fără schimbare este o fundătură, iar schimbarea fără tradiție este o nebulă. *Ceea ce ne preocupă este în ce măsură schimbările legislative vor contribui la creșterea calității studiilor doctorale și ancorarea lor mai profundă în cercetare pentru a deveni o interfață coerentă dintre învățământul superior și cercetare.*

Doctoratul reprezintă cea de-a treia treaptă a învățământului superior și acest lucru se propune ca să fie, în sfârșit, consfințit prin lege. Ceea ce ar trebui să conștientizeze factorii de decizie ține de faptul că această treaptă a învățământului este una specifică față de celelalte, extrem de importantă într-o societate modernă. Doctoratul – „învățare prin cercetare” – presupune din start o simbioză a educației și a cercetării, având și trăsături distincte față de procesul tradițional de instruire din sistemul național de educație. La nivel european, această particularitate este acceptată, doctoratul fiind recunoscut ca verigă ce conectează Spațiul European al Învățământului Superior cu Spațiul European al Cercetării. În modificările propuse la Legea învățământului e specificat doar că programelor de studii superioare de doctorat le corespund 180 de credite. Și atât referitor la structura lor.

Ultimele tendințe în organizarea doctoratului pe plan internațional vizează delimitarea a două etape: **programul de studii și programul de cercetare**. Considerăm necesar ca și în Republica Moldova să fie prevăzute două componente distincte ale doctoratului: un program de pregătire, bazat pe studii avansate, care se va desfășura în cadrul școlii doctorale, și un program individual de cercetare științifică sau creație artistică ce se va derula în oricare instituție de învățământ sau de cercetare (inclusiv din străinătate) – parte componentă a școlii doctorale sau parteneră în baza unor acorduri. Propunem ca primei etape să-i corespundă 60 de credite și finanțarea ei să se producă din bugetul educației, iar la finalizarea acesteia doctorandului să-i fie eliberată **o diplomă de studii avansate**, cum se face în mai multe țări europene – Franța, Spania, Italia etc. Trecerea la a doua etapă a doctoratului ar trebui să se efectueze în urma susținerii de către doctoranzi a unor proiecte elaborate de cercetare doctorală, în bază de concurs. În temeiul acestei selecții din 3-4 doctoranzi se va alege unul, căruia i se acordă **un grant de doctorat în valoare de 40-50 mii lei din resursele alocate cercetării. La această etapă doctorandului i se acordă statut de cercetător-stagiar cu o remunerație de cel puțin 2,5 mii lei**. Ținând cont de aceasta, precum și de faptul că este dificil de

transformat activitățile de cercetare în credite, grație specificului activității științifice, lipsei lucrărilor metodologice la subiectul dat, suntem rezervați în atribuirea unor credite de studii la etapa a doua. Subliniem că în majoritatea universităților europene pe care le-am analizat cea de-a doua componentă a doctoratului nu se cuantifică în credite.

Considerăm necesar, de asemenea, ca în afară de studiile cu frecvență la zi și cu frecvență redusă, să fie prevăzut în legislație **doctoratul la distanță și doctoratul extern** pentru persoanele care își pregătesc tezele de doctorat de sinestătător, în urma aprobării temelor și conducătorilor la senatul sau consiliul științific al instituției (varianta de competitor din trecut). În prezent, conform registrului CNAA, în Republica Moldova peste 3 mii persoane lucrează asupra tezelor de doctorat (cu teme aprobate în ultimii 10 ani) și nu au statut de doctoranzi. Ar fi nerațional să nu legiferăm această formă de doctorat pentru dezvoltarea resurselor umane. În categoria respectivă ar putea accede și o parte din persoanele, care după prima etapă a doctoratului n-au fost promovați în a doua, însă continuă activitatea de cercetare în institute sau universități în cadrul unor proiecte naționale sau internaționale.

Studiile doctorale la nivel european sunt apreciate ca un izvor de cunoștințe noi și de instruire a persoanelor înalt calificate, ambele fiind cruciale pentru dezvoltarea unei societăți prospere, considerate drept **factor critic în acoperirea a cel puțin 1 milion de noi locuri de muncă de cercetare în UE până în anul 2020, precum și în realizarea obiectivelor Uniunii Inovării**. În acest sens, au fost aprobate mai multe documente europene în sprijinul creșterii calității studiilor doctorale, de la cele 10 principii Zalsburg până la ultimul raport al Comisiei Europene dedicat studiilor doctorale. În acest raport, aprobat la 27 iunie 2011, se dezvoltă o abordare comună a doctoratului și se fac următoarele recomandări: asigurarea masei critice; formarea competențelor transferabile în cadrul programelor de studii; respectarea principiilor Cartei Europene a Cercetătorului și a Codului în domeniu; asigurarea doctoranzilor cu cunoștințe și capacități pentru a depăși hotarele disciplinelor științifice în vederea utilizării unor idei și metode noi; încurajarea tinerilor să efectueze o parte din cercetări în centrele științifice performante din străinătate; sprijinirea doctoranzilor ca o parte din timpul destinat studiilor să-l consacre obținerii unor deprinderi de lucru la întreprinderi. După părerea noastră, stabilirea unor mecanisme care ar conduce la îndeplinirea acestor recomandări, precum și lichidarea unor carențe evidente din Regulamentul privind organizarea și desfășurarea doctoratului și postdoctoratului, aprobat de Guvern în 2008, trebuie prevăzute prin modificarea cadrului legislativ în domeniu. În caz contrar, se va schimba doar terminologia aplicată, structurile, forma, dar nu esența studiilor doctorale.

Conform modificărilor propuse în legislația națională, studiile doctorale se vor desfășoară în școli doctorale, care, potrivit proiectului de lege, pot fi organizate în orice instituție de învățământ superior sau de cercetare. În opinia noastră, majoritatea instituțiilor de la noi nu au capacitățile necesare pentru a-și crea propriile școli doctorale, dacă ținem cont de unul din principiile europene de bază în organizarea studiilor doctorale: asigurarea unei mase critice. De fapt există și aspectul racordării la Carta Bologna: **dacă doctoratul este a treia treaptă de studii universitare, atunci cum pot fi organizate școli doctorale în Institutele de cercetare?** În prezent, în Republica Moldova avem 50 de instituții cu drept de activitate de doctorat, iar în mediu la o astfel de instituție revin 9 doctoranzi admiși anual. Ținând seama că de multe ori aceștia reprezintă domenii și specialități științifice diferite, este foarte dificil de organizat cursuri avansate pentru doctoranzi și de dezvoltat competențele moderne ale unui cercetător, dar și de creat o infrastructură și un sistem satisfăcător de asigurare a calității. Prin urmare, soluția optimă pentru Republica Moldova o vedem în crearea unor **școli doctorale naționale, care ar reuni instituții de învățământ superior și institute de cercetare-dezvoltare sub formă de consorțiu-uri, oferind astfel o îmbinare între cercetare și educație, ceea ce reprezintă de fapt esența studiilor doctorale**. Doar prin crearea unor structuri relativ mari s-ar putea beneficia de avantajele școlilor doctorale (reunirea diferitor discipline într-un domeniu de studiu specific; promovarea interdisciplinarității în abordarea întrebărilor și problemelor de cercetare; furnizarea unui spațiu pentru promovarea experiențelor și cunoștințelor; pregătirea doctoranzilor pentru piața muncii prin dezvoltarea de contracte și parteneriate cu actori socio-economici; sporirea posibilităților de mobilitate, colaborarea internațională și interinstituțională; o

asigurare mai bună a calității și monitorizarea rezultatelor). În contextul școlilor doctorale, ar fi binevenit parteneriatul internațional, mai ales, sub aspectul capacităților reduse de cercetare de la noi (echipamente, tehnologii etc.).

O problemă majoră pentru Republica Moldova constituie numărul mic de doctoranzi, respectiv a celor care susțin teze de doctorat. Numărul doctoranzilor la 100 mii de locuitori, un indicator relevant ce reflectă politicile în domeniul științei și educației la nivel național, este cel mai înalt în țările nordice, Elveția, SUA. Republica Moldova are una din cele mai mici valori ale indicatorului (circa 45), de două ori mai puțin decât Franța, de 3 ori mai puțin decât Norvegia, de 4 ori mai puțin decât Estonia și de peste 7 ori mai puțin decât Finlanda.

Conform numărului gradelor științifice conferite anual la 100 mii locuitori în perioada 2004-2011, Republica Moldova depășește în Europa doar 4 țări cu aproape 6 grade științifice, în timp ce majoritatea țărilor europene înregistrează valori de peste 15 grade științifice, iar Germania, Suedia și Elveția – de peste 30. Valoarea redusă a acestui indicator în Republica Moldova se explică atât prin numărul mic de doctoranzi, cât și prin rata scăzută de susținere a tezelor, cauzată de baza financiară și materială insuficientă pentru efectuarea cercetărilor și obținerea rezultatelor științifice relevante; nivelul scăzut de competențe ale studenților admiși la doctorantură; timpul redus dedicat cercetării; lipsa unor perspective economice atractive pentru cercetători după finisarea doctoratului. Astfel, sub aspect financiar în ultimii ani pentru desfășurarea activității de pregătire a celor peste **900 de doctoranzi cu locuri de la buget s-au alocat 12-13 milioane lei, adică în jur de 13-14 mii lei per doctorand, bursa fiind 700-800 lei.** Cum putem să cerem în acest caz o dedicare completă cercetării, ceea ce presupune doctorantura, dacă bursa este cu mult mai mică, decât coșul minimal de consum, iar pentru însăși procesul de cercetare se alocă zero bani. Mecanismul propus mai sus de granturi doctorale ar soluționa parțial problema, chiar și sub aspectul mobilităților. În țările UE, bunăoară, școlile doctorale sunt obligate să asigure pe perioada doctoratului un stagiu în altă țară de cel puțin 6 luni.

Având în vedere numărul actual de doctoranzi și rata susținerilor, pentru a atinge nivelul actual al unor țări medii europene, conform indicatorului „grade științifice conferite anual”, numărul doctoranzilor din Republica Moldova ar trebui să fie majorat de cel puțin 3-4 ori. S-ar părea, la prima vedere, că această solicitare este exagerată. Însă trebuie să ținem cont de criteriul competitivității: chiar și în țările UE în cazul cel mai bun doar un doctorand din doi finalizează studiile cu susținerea tezei. Explicația rezidă în faptul că partea de fond a doctoratului este cercetarea, creativitatea și în acest caz nu toate persoanele reușesc să se manifeste la nivelul cuvenit.

La o primă etapă această creștere a numărului doctoranzilor ar putea fi asigurată pe contul redistribuirii bursei/locurilor de studii acordate după cicluri (ceea ce nu implică cheltuieli financiare suplimentare), deoarece raportul actual este disproporționat față de cele din țările europene. În Republica Moldova numărul doctoranzilor ***la 1000 de studenți este de circa 15 (inclusiv cei cu taxă – aproape jumătate), comparativ cu 35-100 în majoritatea țărilor europene,*** iar raportul între masteranzi și doctoranzi a crescut în ultimii 5 ani de la 3:1 la 10:1. Astfel, propunem ca ***în legislație să fie stipulată prevederea ca numărul de locuri la doctorat, finanțate de la buget, să constituie cel puțin 20% din numărul de absolvenți ai masteratului, finanțați de la buget (dacă ne axăm pe situația actuală din masterat) sau 3-4% din numărul total de studenți (în Marea Britanie această cotă este de peste 10%).***

Considerăm, de asemenea, că instrumentele care vor fi propuse pentru creșterea numărului de doctoranzi și asigurarea lor financiară ar trebui să țină cont de nivelul actual de reproducere a resurselor umane după domeniile științifice. Dacă admitem că viața științifică activă a cercetătorului este de 30 de ani, atunci timp de 15 ani (1996 – 2010) fiecare generație de cercetători trebuia să reproducă 50% din potențialul pe care îl avea în 1995. Utilizând această formulă, constatăm că în domenii importante pentru Republica Moldova, cum ar fi tehnica, agricultura, chimia, științele fizico-matematice, în perioada 1996-2010 se atestă o evoluție care nu asigură nici pe aproape reproducerea potențialului științific, în timp ce în științele sociale – avem o reproducere excesivă. Dacă comparăm datele cu cele din țările europene observăm aceeași disproporție și în conferirea gradelor științifice: o pondere mai mare în Republica Moldova se atestă pentru științele sociale și

economice și alta mai redusă – pentru științele naturale, agricole și ingineresti. Această evoluție nu corespunde pe deplin necesităților economice și sociale ale țării (agricultura, de exemplu, contribuie cu aproape 20% la formarea PIB-ului și generează aproximativ 50% din veniturile parvenite din export), structurii actuale a cercetătorilor, dar nici nu reflectă competitivitatea domeniilor științifice din Republica Moldova la nivel internațional. Astfel, în perioada 1996-2010 în primele 4 domenii după numărul de grade științifice conferite (medicină, economie, drept, pedagogie), însumând împreună 57,4% din totalul gradelor, au fost publicate doar 4,6% din totalul articolelor cercetătorilor moldoveni.

Revenind la programele de studii doctorale, salutăm în proiectul de lege instituirea **doctoratului profesional**. Totuși, în modificările propuse, nu este dată o definiție și elemente clare care îl deosebesc de cel științific. În plus, el este limitat la domeniile artelor și sportului. **În lume, însă, cele mai multe programe de doctorat profesional sunt în domeniul educației și în administrarea afacerilor și ingineriei, dar se întâlnesc și în medicină, psihologie, unele domenii ale ingineriei, științe biologice, sociale etc.** Considerăm că și în Republica Moldova ar trebui să existe posibilitatea de a efectua cercetări și studii avansate care să contribuie semnificativ la cunoașterea și dezvoltarea practicii în diferite domenii profesionale. Aceasta ar permite antrenarea în cercetare a practicienilor din aceste domenii și deschiderea științei spre industrie, comerț, afaceri, servicii publice etc., lucruri importante în contextul necesității stringente de a orienta cercetarea-dezvoltarea din țară spre nevoile ei sociale și economice. Or, este știut că în alte state doctoratul profesional răspunde la cerințele pieței muncii, competitivității economice, prezintă interes pentru companii, asociații profesionale care găsesc în el o sursă de recrutare a forței de muncă superior calificate și specializate, satisface nevoi diferențiate de specializare și progres profesional, se corelează mai bine cu specificul locului de muncă și, nu în ultimul rând, este mai atractiv pentru persoanele care nu sunt interesate de carierele academice, dar doresc recunoașterea realizărilor profesionale de prestigiu.

În contextul dat, vă informăm că actualmente cel mai performant sector de activitate din țară este domeniul legat de tehnologiile informaționale și comunicaționale, iar numărul de doctori în domeniul respectiv este unul redus. Constatăm un paradox: o parte a tineretului dotat, care realizează produse creative competitive la nivel internațional, nu-și iau doctoratele. Desigur, în cazul acestui tip de doctorat mult mai adecvată ar fi modalitatea studiilor de doctorat extern, propusă mai sus. Totodată, sunt necesare unele precizări privind doctoratul profesional ce țin de drepturile persoanelor care îl susțin. De asemenea, este necesară delimitarea clară de doctoratul științific, precum și formele lui de organizare.

Conform practicii internaționale, **conducătorul de doctorat are un rol deosebit în studiile doctorale**, care, în special, la etapa de cercetare sunt foarte individualizate. Prin modificările propuse, aproape orice persoană care deține grad științific și se află într-o funcție științifică sau științifico-didactică poate fi conducător, fără a exista o procedură specială de abilitare (ca în prezent). Considerăm că acest lucru nu este justificat, deoarece persoanele care ocupă aceste funcții și nu au rezultate științifice recente, nu pot fi îndrumători adecvați într-o lume ce se află în schimbare rapidă.

Totodată, sensibilizăm opinia publică că specificul activității de cercetare necesită la faza de formare a cercetătorului un îndrumător foarte calificat și deja autoafirmat. Minuni în realizarea unei cercetări veritabile (și nu a unei imitări) nu se întâmplă, oricât de talentat ar fi un tânăr, fără un îndrumător calificat nu se va putea realiza ca cercetător. În cadrul evoluției oricărui domeniu de cercetare, recunoscut mai larg sau mai îngust, se poate identifica arborele genealogic – cine de la cine a învățat. **Astfel, considerăm oportună păstrarea practicii de abilitare.** Vom aminti că în multe țări UE abilitarea este echivalentă cu obținerea gradului științific de doctor habilitat, iar în Polonia, bunăoară, conducători de doctorat pot deveni doar profesorii universitari. Ar fi, de asemenea, util de prevăzut în legislație și posibilitatea existenței unor echipe de coordonare a doctorandului, în acest caz doar conducătorul echipei ar avea nevoie de abilitare. La fel, este binevenită modalitatea de îndrumare a doctoranzilor prin cotutelă.

O problemă controversată pentru Republica Moldova ține de conferirea gradului științific.

Proiectul documentului examinat în Parlament prevede „eliberarea diplomei de doctor în științe de către instituția care organizează programul”, fără a fi clar dacă decizia instituției urmează să fie confirmată de către o instanță superioară. Dacă diplomele vor fi eliberate exclusiv de către instituții, există pericolul să se manifeste și în cadrul studiilor doctorale caracteristicile negative din ciclul I și II, legate de masificarea studiilor: dependența universităților de doctoranzii cu taxă pentru acoperirea costurilor de funcționare și dezvoltare, dorința de a atrage cât mai mulți studenți, mai ales, în contextul autonomiei financiare, și respectiv, promovarea acestora din an în an și eliberarea diplomelor majorității celor înmatriculați. Situația respectivă va conduce la scăderea în continuare a calității studiilor doctorale și devalorizarea diplomei de doctor în științe. Totodată, nu excludem și starea nerecunoașterii gradelor obținute la o instituție de către alta. În prezent diplomele de doctor sunt eliberate de CNAA, semnate de președintele CNAA, rectorii/directorii instituției, unde a fost susținută teza, precum și de președinții Consiliilor științifice specializate. Prin urmare, în actele eliberate sunt reflectate toate trei nivele de responsabilitate.

În cele expuse, am conturat doar o parte din viziunile ce țin de modernizarea doctoratului la prima etapă și care se impun a fi incluse în cadrul legislativ de completare a Legii învățământului. Contăm pe receptivitatea și clarviziunea deputaților din Parlament.

Urmează ca alte aspecte ale doctoratului, atestării, evaluării, acreditării să fie elucidate la definitivarea Strategiilor educației și cercetării, Codului educației, precum și al cercetării. Comunitatea științifică din țară trebuie să dea dovadă de activism și insistență în promovarea unei platforme legislative adecvate Sistemului de învățământ superior și de cercetare din țară în consonanță cu standardele europene și exigențele timpului. Țara noastră, în pofida rămănelor în urmă, este obligată de mai mulți factori să se reconfigureze ca o societate a cunoașterii, în care inovarea și creația intelectuală constituie driverul bogăției națiunii și a cetățenilor ei. În acest proces de redimensionare societală învățământul superior, cercetarea, în general, și doctoratul, în particular, va juca un rol-cheie. Este, de altfel, în interesul țării să-și facă din educație doctorală o prioritate nu doar în vorbe, ci și în fapte. Să investească în dezvoltarea acestui segment al învățământului și cercetării, capabil să ofere, pe de o parte, specialiști de care are nevoie economia și societatea, iar, pe de altă parte, soluții la problemele țării ținând cont de schimbările complexe ale lumii în care trăim.

Academician Valeriu Canțer,
președintele Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare,
dr. Gheorghe Cuciureanu,
șef al Direcției politici și monitorizare doctorat a CNAA